

Spreektekst Jeroen de Wildt tijdens de bijeenkomst voorafgaand aan de publieke onthulling van de Joke Smit gevelsteen (Utrecht, Joke Smitplein, zaterdag 26 augustus 2023).

Beste mensen,

Marja Vuijsje, de biografe van Joke Smit, heeft haar opvattingen in één zin weten samen te vatten: *“Haar feminisme was radicaal, haar politieke strategie sociaaldemocratisch, haar inborst calvinistisch en haar levenshouding libertair”*. Dat calvinisme beperkte zich gelukkig tot de goede gedachte dat leer en leven met elkaar in overeenstemming moeten zijn.

Joke Smit heeft een groot stempel op mijn leven gedrukt. Dat dat zou gebeuren was nogal onwaarschijnlijk. Het artikel “Het onbehagen bij de vrouw” dat haar beroemd zou maken verscheen in De Gids, feitelijk pas in januari 1968. [Terzijde: de recente Arabische vertaling wordt inmiddels veel gelezen]. Joke was op dat moment 34 jaar, docente Frans aan het Amsterdamse universitaire Instituut voor vertaalkunde. Ze had al een reputatie opgebouwd als literair critica in de NRC en Het Parool en was jarenlang de redactiesecretaris geweest van het literaire tijdschrift Tirade.

Zelf zat ik begin 1968 als 18-jarige nog op een keurige Haagse patersschool, in mijn eindexamenjaar, uitkijkend naar een rechtenstudie in Utrecht (en naar Veritas en naar een kamer op de Staalstraat). En had ik een vriendin, die na haar gelijktijdige eindexamen zou gaan studeren in Wageningen.

Fast forward naar 1973: Joke Smit was twee jaar voorzitter gebleven van de actiegroep Man-Vrouw-Maatschappij die ze meteen in 1968 samen met Hedy D’Ancona had opgericht. In 1970 was ze voor de PvdA gemeenteraadslid geworden in Amsterdam. Ze hield dat anderhalf jaar vol en nam in september 1971 afscheid met een opzienbarende toespraak, waarin ze de politieke cultuur in de Raad aan de kaak stelde: de cultuur van de vechtende jongetjes op het schoolplein. Daaraan wilde zij zich niet aanpassen. Maar ze vertrok niet uit de politiek: ze zei vanuit het middenniveau terug te keren naar de basis, omdat zij daar in dat stadium nuttiger werk kon doen. De afscheidsrede riep in 1971 nog gemengde reacties op; vandaag de dag blijkt het een vroege analyse van het in essentie nog steeds

masculiene karakter van het politieke bedrijf. Alleen vechten nu delen van het publiek mee op het digitale schoolplein.

Mijn vriendin en ik, inmiddels getrouwd, waren beiden lid geworden van Man-Vrouw-Maatschappij (MVM). In de Algemene Ledenvergadering van MVM in september 1973 werd een motie aangenomen dat er naar moest worden gestreefd om in Nederland wetgeving tegen seksdiscriminatie tot stand te brengen. Ik meldde aan het bestuur dat ik – als rechtenstudent - wel wilde helpen - en werd ter plekke benoemd tot coördinator van een projectgroep Anti-discriminatiewetgeving. Al snel werd duidelijk dat dit project naadloos paste in een plan van Joke Smit om de maand daarop, tijdens de viering van het vijfjarig bestaan van MVM, in haar feestrede het kabinet op te roepen een bewuste politiek te gaan voeren om vrouwen gelijke rechten te geven – en vooral gelijke kansen. Zij had daarvoor de term “emancipatiebeleid” bedacht. Als eerste aanzet wilde ze noemen:

- een stuurgroep om voor Nederland emancipatiebeleid te gaan voeren; en
- een wetenschappelijk instituut voor emancipatievraagstukken.

Daar paste een Staatscommissie voor anti-discriminatiewetgeving natuurlijk prima bij. Dus voor ik het wist, was ik mee-lezer van Joke Smit’s concept-toespraak en mocht ik daaraan meeschrijven.

Nu was ik al verliefd op Joke sinds ik haar in 1972 verschenen artikelenbundel *“Hé zus, ze houen ons eronder”* had gelezen. Ik was het volledig eens met wat ze schreef. Dus was het een bijzondere gebeurtenis toen ik haar op dat MVM-lustrumcongres in oktober 1973 voor het eerst in levende lijve ontmoette. (Bij toeval kwam dat preciese moment terecht in het Polygoonjournaal, dus dat kijk ik nog wel eens terug). Het zou tot de zomer 1975 duren voor ook van haar kant sprake was van verliefdheid. Pas later werd het een verhouding, daarna een relatie.

Het zou niet blijven bij incidentele inhoudelijke samenwerking: ik heb aan heel wat van haar projecten kunnen meewerken. Omwille van de tijd beperk ik mij tot een minder bekend voorbeeld hoe zij soms in een vroeg stadium invloed uitoefende. De brief aan het toenmalige kabinet-Den Uyl (begeleid met een briefkaartenactie) had verwonderlijk snel succes gekregen: binnen enkele maanden

besloot het kabinet tot de instelling van een breed samengestelde nationale adviescommissie, de Emancipatiecommissie (EK), die in december 1974 werd geïnstalleerd. Uiteraard werd Joke Smit daarin benoemd. Een van de vele adviestrajecten bestond eruit dat de EK – uiteraard met toestemming van MVM - mijn project anti-discriminatiewetgeving overnam. Een daarna opgerichte werkgroep legde in 1977 aan de Commissie een concept-advies voor, “over de wenselijkheid van een wet tegen seksdiscriminatie”. Joke Smit vond dat dat ontwerp niet ver genoeg ging: zij wilde daarin ook discriminatie van lesbische vrouwen en homoseksuele mannen zien meegenomen. Dat was aanleiding voor een indringende discussie, waarna de Commissie in overgrote meerderheid overstag ging: discriminatie op grond van seksuele gerichtheid zou onder het bredere begrip seksdiscriminatie moeten vallen. En Joke had dat goed getaxeerd: er was wel degelijk maatschappelijk draagvlak voor. Want een jaar later, in oktober 1978, vroeg de Tweede Kamer met 5 stemmen tegen en 145 stemmen voor (dus inclusief die van de hele CDA-fractie), om een wet “*tegen alle vormen van discriminatie op grond van geslacht, daarbij inbegrepen discriminatie op grond van homoflie, en huwelijkse staat*”. Dat was dus 22 jaar vóór de openstelling van het huwelijk voor personen van hetzelfde geslacht. Het regeringsvoornemen voor een wet tegen seksdiscriminatie werd midden jaren tachtig op initiatief van de VVD verbreed tot de voorbereiding van een algemene wet gelijke behandeling, voor alle non-discriminatiegronden. Die kwam pas in 1994 tot stand: ondanks de in christelijke kringen gegroeide weerstand en *inclusief* het verbod op discriminatie op grond van seksuele gerichtheid. Als Joke Smit niet in 1977 op een cruciaal moment - zo te zeggen - de wissel had omgezet, had dat wel eens veel langer kunnen duren. Want als Nederland, zoals andere landen, op EU-regels had gewacht, zou het nog steeds niet zo goed geregeld zijn als de huidige Nederlandse Algemene wet gelijke behandeling dat nu al bijna dertig jaar doet. En ja, ik wéét dat wetgeving niet alleen moet bestaan, maar ook gehandhaafd moet worden. En dat het dan soms toch weer misgaat. Maar hier liep Nederland toch echt voorop.

Begin 1979 besloot mijn vriendin een streep onder ons huwelijk te zetten. Ik had geen kinderwens, zij aanvankelijk ook niet, maar inmiddels had ze die wel. Zij heeft nu kinderen en kleinkinderen en onze vriendschap is nooit een moment in het geding geweest.

Voor Joke en mij werd de vraag wat wij in die nieuwe situatie met elkaar wilden. Onze eerder wat onbestemde betrekkingen (veel samenwerken, wandelen, museumbezoek, af en toe een weekje in haar Parijse studio als die even niet verhuurd werd aan een Nederlandse student of wetenschapper) werd al snel een lat-relatie, waarin we de weekends en de meeste vakanties deelden. In de zomer van 1980 – drie regenachtige weken samen lezen en schrijven, in een mistroostig vakantiehuis in Borculo – was het wel duidelijk: het leeftijdsverschil interesseerde ons geen van beiden. We wilden samen verder en dat spraken we ook uit: *for better, for worse, till death do us part*. Hoe dat verder vorm zou krijgen, zouden we wel zien. Eerst maar in september op trouwreis: via München naar Venetië, daarna Padua, Vicenza, Verona. Tijdens het zwemmen in het Gardameer bleek Joke kortademig. Weer thuis: huisarts, doorgestuurd, borstkanker, uitgezaaid naar de longen, ziekenhuis, ander ziekenhuis, chemo-behandelingen.

Omdat wij de knoop over *better and worse* hadden doorgehakt, aanvaardde Joke dat ik bij haar bleef tot het einde, dat een jaar later kwam, in september 1981. Het hele verhaal is na te lezen in Marja Vuijsje's biografie. Met steun van familieleden en vriendinnen bleek het mogelijk Joke gelegenheid te geven om - nog zoveel mogelijk als dat ging - te schrijven: ideeën die zich al hadden gevormd, maar waarvoor de tijd had ontbroken om ze al papier te zetten. Als ze te moe was kon ik haar nog laten vertellen - altijd een cassette recorder onder handbereik - over haar jeugd, de latere jaren, de aanloop naar "Het onbehagen", haar rol in de vrouwenbeweging en in het Haagse circuit. Ze maakte de liedtekst af waar ze ooit met een groepje vrouwen aan was begonnen, maar die was onvoltooid was gebleven: *"Er is een land waar vrouwen willen wonen"*. Dat zou ook de titel worden van de bundel feministische teksten die ik na haar dood moest publiceren. Een lang filminterview dat de VARA met haar maakte, *"Ik wil dat het voor mijn dochter en kleindochter beter wordt"*, zag ze nog na de montage. Ze was er tevreden over.

Hedy D'Ancona kwam nog langs voor een afscheidsinterview in Opzij; dat gebruikte Joke uiteraard niet om terug te blikken, maar voor een hele reeks boodschappen in de categorie en-dit-

moet-ook-nog. Zo had ze tot haar spijt moeten vaststellen dat het in de politiek niet voldoende opschoot: er zou helaas een vrouwenpartij moeten komen. En ze maakte in haar laatste weken nog net mee dat de redactie van Opzij erin was geslaagd naar aanleiding van het interview alle vrouwen uit Eerste en Tweede Kamer bijeen te brengen voor een Kamerbreed Vrouwenoverleg in september 1981. Dat zou – af en aan - nog tien jaar functioneren.

Joke koos zelf het moment van haar dood. Autonoom tot het laatst.